

Dr. habil. Bertalan Péter

⋮ Kaposvári Egyetem, tanszékvezető, egyetemi docens

⋮ bertalan@pazmanykabel.hu

ÚJ PARADIGMARENDSZER, GEOPOLITIKAI MODELLEK A XXI. SZÁZAD MÁSODIK ÉVTIZEDÉBEN

*Aspects of History Method of Instruction of
Global Historical Networks and Models*

Novi sistem paradigmi, geopolitički metodi u drugoj deceniji XXI. veka

A XX. századot a hosszú XIX. századdal szemben rövid századnak nevezi a történelmi közfelfogás. A jelző jelentéstartalma az események sűrűsödésével áll kapcsolatban. A két világháború tragikus, napról napra változó eseménysora és a modern média által percről percre, óráról órára, napról napra permanensen közölt politikai történések az idő relatív rövidülésének érzését keltik. Az információbőség miatt a történések, az események súlyát, jelentőségét nem tudjuk kellően felmérni, értékelni. Ennek egyik következménye történelem- és politikálátásunk néhány torzulása, a politikai események megítélésének hiányossága, realitásérzékünk tompulása. Előfordul az is, hogy a történésekről a média és a politikai hírforrások hallgatnak. Az információhiány tájékozatlanságot és félremagyarázást okoz, s megnehezíti a politikai tisztánlátást.

Kulcsszavak: történelmi hálózatok, társadalmi modellek, modern média, politikai struktúrák

A HÁLÓZATI GONDOLKODÁS ALTERNATÍVÁI A XXI. SZÁZAD OKTATÁSI RENDSZEREIBEN

„Csak az lát valamennyire a jövőbe, aki a múltat jól ismeri, a jelenben jól gondolkodik.”

A XXI. század integrált hálózati alapú társadalmi, gazdasági történéseinek elemzése elképzelhetetlen multi- és interdiszciplináris gondolkodás

nélkül. A modern komplex hálózati HR-tevékenység, valamint a költség-hatékonyság megköveteli az oktatási intézmények vezetőitől a több területen járatos munkavállalók alkalmazását. A tudományterületek hálózatos egymáshoz kapcsolódása különleges áttekintő képességet, hálózati kutatási, oktatási kompetenciákat követel meg a kutatóktól, a közép-, valamint a felsőoktatásban tevékenykedő szakemberektől. A társadalomtudományok, így a történelem, politológia, közgazdaságtan tanítása napjainkban a modern oktatási rendszerek egyik alapkérdése. A szigorúan vett szakmai viták mellett a közvélemény is gyakran foglalkozott és foglalkozik a tantárgyak tanításának problematikájával. Maga a szűkebb szakma – a tudomány és az iskola szakemberei – sem tudta mindig megvédeni a társadalomtudományi tantárgyak rangját, becsületét. Itt nem valami sajátos magyar jelenségről van szó, hiszen például Angliában az 1960-as évektől újra meg újra felmerült a társadalomtudományok oktatásának a válsága. Más esetben a tudományterület kereteinek szűkítését, valamint integrált új keretben való tanításának gondolatát vetették fel (BERTALAN 2012).

Európa több országában a nemzeti történelem oktatásának „légiesítése” ma is sajátos jelenség, teret adva a globalizáció negatív hatásainak. Nem új jelenségről van szó, a valamikori vasfüggöny mögött berendezkedő kemény és puha diktatúrák oktatáspolitikai eszköztárában is gyakran szerepelt ez a szándék.

A Kádár-korszak zártságából a rendszerváltással átléptünk a globalitásnak a világtérben és időben sokdimenziójú hálózati világába. A társadalom- és gazdaságpolitikai változások új feladatok elé állították az oktatást. A középiskolák, valamint a felsőoktatási intézmények szigorúan zárt, atomizált tantárgyi struktúráinak és működési mechanizmusainak átalakítása, a komplex hálózati modulok beépítése a hasznos, naprakész ismeretek átadásának folyamatába biztosíthatják, hogy a szaktanári, oktatói, kutatói autonómiát felhasználva, a középiskolák, egyetemek sikeresen felkészítsék diákjaikat, hallgatóikat az új világ hálózati kihívásaira, a modern hálózatok által támasztott társadalmi követelményekre. Hosszú időn át a történelem tantárgyi keretei tették lehetővé többféle tudományos diszciplína – közgazdaságtan, szociológia, filozófia, statisztika – hálózati szintetizálását. A tudományos szakkönyvek tartalmának változásai is jelezték a modern tudományterületek által közvetített hálózati gondolkodást és gondolkodtatást magában foglaló új multi- és interdiszciplináris határterületi tudományos paradigmarendszer alkalmazkodóképességét.

A 90-es évek olyan újabb oktatáspolitikai, valamint szakmai kihívásokat hoztak, amelyek komoly változtatás és változás igényét vetették fel. Ma már felnyithatjuk azoknak a titkoknak az ajtajait, amelyekről eddig nem, vagy

csak a hatalom által meghatározott módon, szemléletben, mennyiségben lehetett szólni. Az elmúlt 50 év és az azt megelőző időszak, egyszóval a közelmúlt történetét, most lehet minden torzító magyarázattól, szemlélettől megszabadítva beilleszteni úgy az emberiség globális hálózati történelmébe, hogy annak valóban szerves részévé váljon. II. János Pál pápa gondolatai a XX. és az azt követő XXI. századra, így a közelmúltra, a jelenre s a jövőre is érvényesek: korábban a tudományos felfedezések csak százévente, ma sokkal gyakrabban, évente, havonta, hetente történnek.

A gyorsuló idő éppúgy kényszerítő tényezőként hat, mint a tantárgyi órakeret. Ezt a tudomány művelői is érzékelik, s különböző javaslatokat tesznek a társadalomtudományi jellegű tantárgyak tanításának hálózatos megreformálására. Ezek természetesen nem mindig felelnek meg a hétköznapi pedagógiai gyakorlatnak. Ezekben az észrevételekben ott bujkál az a gondolat is, hogy ami ötven–hatvan évvel ezelőtt vagy azon belül történt, az még nem történelem, annyira képlékeny szakasza a múltnak, hogy tantárgyi anyagként való tanítása legfeljebb csak fakultatív keretek között lehetséges. Számos nyugati társadalomtudós helyezkedik manapság is erre az álláspontra.

A mi helyzetünk a rendszerváltás miatt újabb kérdéseket vet fel, sőt határozott lépésekre is kényszerítette és kényszeríti a globális hálózati gondolkodás eszköztárát használó kutatók művelőit. A rövid huszadik század történéseinek tanítása már nemcsak tananyag-elrendezési, szakmetodikai, hanem szemléletbeli kérdéseket is fölvet. Globalizálódó világunk kitágítja térben és időben a történelem dimenzióit. A kis országok, nemzetek érzékelik és szenvedik ezt meg leginkább.

Ha a tankönyvkiadást vesszük szemügyre, egyértelmű a gyors reagálás. Különösen a XX. század történetét feldolgozó tankönyvek egymást követő megjelenése igazolja ezt. Ezek terjedelmüket, a feldolgozott anyag mélységét tekintve jól tükrözik a század történelemtanításával kapcsolatos dilemmákat. Két fontos szempont szerint lehet a tankönyvek minőségi értékeit vizsgálni anélkül, hogy elvesznénk a részletekben. Az egyik szempont a tananyag horizontális szerkezetére vonatkozik. Itt a fő aspektus az, hogy a tankönyv milyen hatósugarú körben vizsgálja, mutatja be a globális hálózati folyamatokat, azaz egyes országok, földrészek története milyen arányban szerepel a tananyagban. A másik fő aspektus a mélység, azaz hogy a történések milyen tényanyaggal alátámasztva, a modern társadalmi hálózatok struktúrái által indukált ok-okozati összefüggések milyen mélységben feltárva található meg a tankönyvekben.

A hálózati szemléletet közvetítő „tankönyv” jó iránytű lehet azoknak a diákoknak, akiknek a történelmi logikája, gondolkodás- és látásmódja fej-

lett, tehát a szintézisre, absztrakcióra épülő következtetéseket maguk is le tudják vonni, vagy szaktanári segítséggel jól átlátják az összefüggéseket. Veszélyes azonban kizárólag csak a tények száraz felsorolása, mert a pozitívizmus hibájába eshetünk. Az ilyen módszerrel elkészített tananyag a magoló, a tágabb és szűkebb hálózati összefüggéseket nem látó középiskolai diák, egyetemi hallgató számára ugyan ideig-óráig segítség, de a tartós szintézisre, absztrakcióra épülő tudás gátja lehet. Ezt a veszélyforrást csak a szaktanár, egyetemi oktató tudja megszüntetni lelkiismeretes értékelő, ellenőrző munkájával.

A kissé kritikai élű gondolatokkal a tanulmány csak arra szerette volna felhívni a figyelmet, hogy még mindig a tradicionális társadalomtudományi szemlélet vezeti, vezette többnyire a tankönyvírókat a közép- és felsőoktatásban. Hiányzik a nagyobb egységekben való láttatás szándéka. Sem időben, sem térben nem törtük át a történelmi horizontot szűkítő, még mindig Európa-centrikus szemlélet határait. A hatalmas politikai, gazdasági hálózatok által uralt globalizálódás nem a XX. század végén kezdődött, hanem a kapitalizmus megjelenésével, hiszen a tőke gyarapodását éppen az országhatárok átlépése, a kontinensek összekapcsolása jelentette. Az megint más kérdés, hogy ennek a folyamatnak milyen fázisai vannak, s az országok, a nemzetek „kis” történelmei hogyan kapcsolódnak a nagy egészbe. Ma már erről a nagy egészről beszélünk és gondolkodunk, legalábbis a szaktudományok szintjein, de ez a tanítás, oktatás hétköznapi gyakorlatában eddig nem igazán jelent meg. Hiányzik az a világos komplex ismeretelméleti hálózati áttekintés, szintézis, amely segítené a szaktanárokat, egyetemi oktatókat, kutatókat abban, hogy tanítványaiknak iránytűt adjanak az eligazodáshoz. Sajnos kevés társadalomtudományi szakkönyv foglalkozik a modern hálózati integrációk kérdéseivel. Mint fentebb jeleztük, csupán a XXI. század első évtizedében megjelent tankönyvekben van meg csíráiban az előremutató szándék. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert a szaktanárt is ráébreszti a perspektivikusabb, a hálózati struktúrák működési mechanizmusait bemutató, előtérbe helyező gondolkodás és tanítás szükségességére. A multi- és interdiszciplináris gondolkodásmód fejlesztése, az absztrakciós és szintetizáló képességek és készségek kialakítása, valamint a tér- és idődimenzió tudatosítása megkerülhetetlen feladat a középiskolás, valamint egyetemista tanulóknál, hallgatóknál.

ÚJ GEOPOLITIKAI TÁVLATOK

Ha az időszámításban századfordulóhoz vagy ezredfordulóhoz közelünk, az emberiség figyelme a jövő felé fordul. Ebben szerepe van a

miszticizmusnak, az egészséges kíváncsiságnak és az előrelátó gondolkodásnak egyaránt. Felerősödik az érdeklődés akkor is, ha olyan fordulat történik, amire a politikusok nem számíhattak. Ilyen váratlan nagyarányú változás volt a Szovjetunió falanszterrendszerének az összeomlása. A geopolitikai térképen a Balti-tengertől a Fekete-tengerig húzódó törésvonal mentén, amelyet a geológiából átvett szakkifejezéssel politikai tűzvonallak is nevezhetünk, a nepáli földrengéshez hasonló változásnak volt átélője az emberiség 1991-ben. Ilyen esetben a történelembölcselettel foglalkozó gondolkodók egy részében is felvetődik a hogyan tovább kérdése.

Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember* című monográfiájában, Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*, Zbigniew Brzezinski: *Stratégiai vízió (Amerika és a globális hatalom válsága)* című munkájában keres választ a kérdésre. Mindegyik történelemfilozófus hasonló aspektusból, a globalizáció szempontjából foglalkozik a közös témával. Fukuyama és Brzezinski munkájának címéből hasonló gondolkodásmód vehető ki. Mindketten utópisztikusan bölcselekszenek. A történelmi utópia műfajként és szempontként hosszú előzményekre tekint vissza. Fukuyama munkájának alapkérdésére, amely az amerikai társadalmi és gazdasági modell világméretű győzelmét hirdeti mint utópikus jövőt, a történelem már megadta a választ. A Közép-Kelet-Európában kitört ukrainai válság igazolja, hogy „a kor folyam...”, amely halad a maga útján, megállítani nem lehet.

Brzezinski monográfiájának címe a vízió szóval jelzi, hogy egyéni meglátásról van szó, amelynek megvalósulása esetleges. Az alcím Amerika és a globális hatalom válsága már realitásra utal. Ennyiben rokon Huntington gondolkodásmódjával. Kettőjük logikájának hasonlósága újabb szempontot vet fel. A kérdés az, hogy kettőjük közül kinek az álláspontja rokonszenvesebb. Ez nem értékítéleti szempont, csupán az optimizmus szempontjából való megítélést jelenti. Számomra ez az aspektus rokonszenves. Brzezinski is vállalja a történelem alapvető jellemzőinek, a kontinuitásnak a szempontját, Huntington azonban a diszkontinuitást hangsúlyozza, amely szerint a civilizációk összecsapása azt jelenti, hogy „távlati jövőnket talán valóban nem a felvilágosodás és a racionalizmus fogja meghatározni, nem a nyugati értékek elterjedése, hanem az ösztönök és a lokális értékek (és előítéletek) köré szerveződő törzsi lét. Meglehet nem a szabadság, egyenlőség és a szolidaritás hármasa lesz az az alapérték, amely meghatározza az együttélés mikéntjét, hanem a különböző kultúrák, civilizációk egymással jobbra összeegyeztethetetlen értékeinek állandó, esetleg ideig-óráig békés mederbe terelhető, de mindig kiújulásal fenyegető konfliktusai” (HUNTINGTON 1998, fűlszöveg).

Brzezinski amerikai lengyelként az USA és Európa geopolitikai helyzetéből ítéli meg a világot, számol a történelmi lehetőségekkel, távlatokkal. Huntingtonnal ellentétben a pax americana paradigma rendszerének alap gondolata foglalkoztatja a szerzőt. Ez nem hatalmi aspektus. Néhány alapvetet következtesen vesz figyelembe. Ezek közül a legfontosabbak a kompromisszumkészség, a türelem, az ideológiamentesség. Politikai nézetrendszere a politológia relativitáselméletének is tekinthető. A pax americana a világbékével egyenlő. Ezt jelzi a vízió kifejezés is a monográfia címében.

Geopolitikai álláspontja abban a logikai módszerben érvényesül, hogy az USA helyzetéből kiindulva számba veszi azokat a hatalmi erőpontokat, amelyekből kiindulva fel lehet építeni a világbéke stabil geopolitikai hálózatrendszerét. Ennek a hálózatrendszernek több centruma van. A fő kiindulási pontot jelentő központ az USA. Pozícióját Fukuyamáéval ellentétes szemléletmóddal teszi mérlegre. Míg Fukuyama szerint az USA képes hálózati társadalompolitikai modelljét a világra rákényszeríteni, addig Brzezinski a hanyatlással is számol. A fukuyamai egypólusú világ multipolárisává válik Brzezinski paradigma-rendszerében. Így lehet logikailag felépíteni a geopolitikai szempontból elfogadható reális szemléleten alapuló világhálózatot. Brzezinski monográfiájának címe és tartalomjegyzéke újszerű, harmonikus geopolitikai látásmódot bizonyít.

A szerző által felvetett kérdések fontosságát jelzi, hogy Jimmy Carter, az Egyesült Államok 39. elnöke is több más neves személyiséggel – Richard Lugar szenátorral, Joseph S. Nye Jr.-ral, a Harvard Egyetem professzorával – együtt nagyszerű alkotásnak minősíti a monográfiát. A szerkesztés alapelve, hogy Brzezinski az egyes fejezetek címében és azok alcímében hangsúlyozottan kiemeli azokat a szempontokat, amelyeket fontosnak tart. A visszaszoruló Nyugat alcím jelzi, hogy az USA globális hatalma, főleg gazdasági ereje világviszonylatban csökken. A világ GDP-jének 1945-ben csaknem ötven százalékát még magáénak tudhatta. Jelenleg a harminc százalékot egyetlen hatalom sem éri el. A Nyugat politikai dominanciája hosszú ideje csökken az USA hidegháborús győzelme ellenére. Ezt a hatalmi tendenciát az EU sokak által kétségbe vont globális hatalommá válása fokozhatja. A következő alcím a globális hatalom kialakulása. Ez friss történelmi geopolitikai fogalom. A köztudatban a történelmi szinonimája a birodalom kifejezés, amely az idő függvényében relatív tartalmúvá vált. A globalizáció modern fogalmának legszemléletesebb megnyilvánulása a nemzetközi szervezetek terebélyesedő hálózata. Ilyen a banki tőzsdehálózat, az ENSZ a maga világot behálózó rendszerével, a gazdag nyugati országok exkluzív klubja, a G-8-ak, valamint

a világ leggazdagabb országainak csoportja, a G–20-ak. A globalizáció rugalmas fogalom. Ezt dokumentálja az első fejezet egyik alcíme: Ázsia felemelkedése és a globális hatalom szóródása. Szemléletes megjelenése ennek, hogy megnövekedett a világ gazdasági teljesítménye – elsősorban a Japán, valamint Kína, Dél-Korea, Tajvan részvételével megalakult Dél-kelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN), valamint Indonézia és India fejlődése révén.

A világhatalmi erőegyensúly szempontjából a szerző az Európai Uniót is mérlegre teszi. Véleménye szerint az EU a hidegháború után nem vált politikai egységgé. A gazdasági egységet Anglia kérdőjelezi meg jelenleg az euró világpénz szerepének kétségbe vonásával. Oroszországot ugyan gáz- és olajkészlete, a nukleáris ereje folytán a geopolitikai élbolyhoz kell sorolni, de gazdasági, politikai gyengesége okán világpolitikai befolyása kétséges. India külső és belső lehetősége miatt nem számítható jelenleg nagyhatalomnak. Japán politikai és gazdasági súlyát nem akarja politikai hatalommá transzponálni. Brzezinski ezen gondolatai relatívák és megfontolandók.

A XX. és a XXI. század az információ gyors áramlásának időszaka. Az elektronikus médiahálózat globális méretűvé válása a fő oka ennek. A globális politikai tájékozottság következménye, hogy a világ népei öntudatra ébredtek. A vizuális kommunikáció világhálózatai – televízió, internet, mobiltelefon – hozzájárultak a geopolitikai hatalom polarizálódásához. A multipoláris világot Brzezinski megítélése szerint cseppfolyós állapot, tartós egyensúlytalanság forrása. Emiatt ki kell alakítani olyan hatalmpolitikai centrumokat, amelyekből a kiinduló erővektorok mentén meg lehet teremteni azokat a horizontális és vertikális hatalmi erőhálózatokat, amelyek biztosítják a világbéke alapfeltételeit. Az első fejezet néhány gondolata már utal erre a fontos geopolitikai felfedezésre. A monográfia fontos felvetése, hogy a globális hatalom nyugatról keletre helyeződött át (BRZEZINSKI 2013: 15–62).

A filozófus hajlamú szerző óvatos. Tudja, hogy a „pantarhei”, a folyamatos változás, a történelem fontos jellemzője miatt geopolitikai megállapítását nem lehet végkövetkeztetésként elfogadni. Könyvének jelentős részében foglalkozik az erőpontok keresésével, közvetetten a hatalmi hálózatok kialakításának kérdésével is.

A hidegháborút megnyerő USA helyzetét teszi mérlegre abból kiindulva, hogy a multipoláris világ megteremtésére az USA vállalkozhat-e egyedül. Az USA helyzetét a SWOT-analízis módszerével vizsgálja. Az erő és gyengeség ellentétpárja segítségével méri fel a világ jelenlegi első hatalmának kondícióját az 1. táblázat.

Amerika egyenlege	
Gyengeségek	Erősségek
Államadósság	Általános gazdasági erő
Rosszul működő pénzügyi rendszer	Innovációs potenciál
Fokozódó társadalmi egyenlőtlenség	Demográfiai dinamizmus
Romló infrastruktúra	Reaktív mozgósítás
A lakosság tudatlansága	Földrajzi helyzet
Patthelyzet a politikai életben	Demokratikus vonzás

1. táblázat (BRZEZINSKI 87)

Amerika gazdasági erejét, a globális GDP-ből való százalékos részesedését mutatja a 2. táblázat:

	1970	1980	1990	2000	2010
Egyesült Államok	27,26	26,18	26,76	28,31	26,30
Európa	35,92	33,77	31,70	31,92	28,30
Kína	0,78	1,00	1,80	3,72	7,43
India	0,87	0,82	1,07	1,40	2,26
Oroszország	4,27	4,09	3,84	1,50	1,86
Japán	9,84	10,68	11,88	10,25	8,74

2. táblázat (BRZEZINSKI 88)

A gazdasági mutatók alapján kialakult rangsort (a vállalkozó kedv, a gazdasági versenyképesség és kereskedelmi-logisztikai általános mutatója) a 3. táblázat mutatja.

Ország	A világranglistán elfoglalt hely
Egyesült Államok	7.
Kína	31.
India	50.
Brazília	51.
Oroszország	71.

3. táblázat (BRZEZINSKI 92)

A társadalmi és politikai mutatók alapján kialakult rangsor (a korrupció, a humánfejlesztés, az oktatás és a sajtószabadság általános mutatója) a 4. táblázat alapján a következő:

Ország	A világranglistán elfoglalt hely
Egyesült Államok	20.
Brazília	75.
Oroszország	110.
India	111.
Kína	112.

4. táblázat (BRZEZINSKI 92)

Az USA erősségének szövegszerű értékelésében Amerika dominanciája világviszonylatban kiemelkedő az oktatás szempontjából. A világ legjobb egyetemeiről készített rangsorban a tíz legjobb közül nyolc, a legjobb húszból pedig 17 amerikai. Az Egyesült Államok nem szenved az elöregedéstől, népességsökkenéstől. 2050-re 403 millióan élnek majd, 21,6% lesz a 65 év felettiek aránya. Összehasonlításképpen ebben az időszakban az EU lakossága 497 millióról 493 millióra csökken, Amerika jelenlegi migrációs rátája ezer emberre vetítve 4,25%, Németországé 2,19%, az Egyesült Királyságé 2,15%, Franciaországé 1,47%, Oroszországé 0,28%, Kínáé 0,34%. Az USA jelenleg is nagy természeti erőforrásokkal rendelkezik (palagáz), és stratégiailag előnyös földrajzi helyzetben van (uo. 91–93). A valóság azonban sötét árnyalatú, szigorú. Brzezinskit politikusi vénája arra is sarkallta, hogy számba vegye jelenünk és közelmúltunk történéseit is. Így alakítja ki a SWOT-analízis másik felét, ahol a gyengeségekről esik szó. Az analízis gyengeségeket felsoroló pontjaihoz elemző szándékú kommentárt fűz. Az erről szóló cím is sokatmondó: Az önbecsapáson túl. Mondanivalóját úgy fogalmazza meg, hogy az Amerikáról általánosan elterjedt pozitív képpel szemben jobban megismerjük a realitást.

Első szempontként említi az USA növekvő államadósságát. Ez 2010-ben a GDP 60%-át tette ki. Ez az arány nem megrendítő adat, mert japán államadóssága ebben az időpontban 115%-ot, Olaszországé 100%-ot ért el. A tényekből kifolyólag a gazdasági előrejelzések borúlátóak, ezek szerint az államadósság 2025-re elérheti az eddigi legnagyobbat, a 108,6%-ot. A 2020 utáni pénzügyi kilátások apokaliptikusak. Az elhibázott pénzügyi rendszer a dollár világpénz pozíciója miatt veszélyeztetni fogja a globális

világgazdaságot. A 2008-as világválság is jelezte mindezt. A gazdaság a társadalom szociális struktúráját is eltorzítja. 1980-ban a háztartások legjobban kereső felső 5%-a a nemzeti jövedelem 16,5%-ával rendelkezik, míg az alsó 40% 14,4%-kal. 2008-ra ezek az adatok 21,5%-ra és 12%-ra változtak (uo. 78).

A szétnyíló jövedelmi olló, a stagnáló társadalmi mobilitás hosszú távú veszély. Brzezinski két szemléletes adatsorral igazolja, hogy globális méretekben is hasonló folyamatok játszódnak le. Amerikát mint a technikai csodák országát ismeri a világ. Ebben az innovatív hálózati alapú természettudománynak van nagy szerepe. A szerző az Egyesült Államokat sújtó, egyre romló infrastruktúráját is negatívnak tekinti. Az Európában, Japánban használt gyorsvasutat Amerika nem működteti. Kína azzal hívta fel magára a világ figyelmét, hogy a világon egyedül ötezer kilométeres szuper gyorsvonat közlekedésére alkalmas vasúti pályával rendelkezik. Sanghaj repülőtereit évtizedes előnyben vannak Washingtonéval, New Yorkéval szemben. Kína infrastrukturális modernizációja példa a világ számára. „Az Amerikai Mérnökök Társasága egy 2009-ben az amerikai infrastruktúráról kiadott bizonyítványában Amerika teljesítményét általában a lehangelő kettes osztályzattal illette, a részeredményeket tekintve a légi közlekedés kettest, a vasúti közlekedés hármast kapott...” (uo. 82). A városok éjszakai reklámfényben úszó képével ellentétes benyomást keltenek a nyomornegyedek. A lakásviszonyokon is van mit javítani.

Meggyőző erővel mutatja be a szerző a lakosság kulturális szintjének elmaradottságát. Az amerikaiak nem sokat tudnak sem a világföldrajzról, sem a világban zajló eseményekről. Hasonló szintű a történelmi tájékozottságuk is. Az egyetemeken magas színvonalra ezzel ellentétben az ún. „agylopás” következménye. „Egy amerikai fiatalokról készült 2006-os felmérés úgy találta, hogy közülük 63% képtelen azonosítani Irakot a Közel-Kelet térképén, 75% nem találja Iránt, 88% Afganisztánt, egy olyan időszakban, amikor Amerika költséges katonai akciókat folytatott a térségben...” (uo. 83). Az ismerethiány oka a szerző véleménye szerint a gyenge közoktatási rendszer.

A Fukuyama által dicsőített amerikai demokrácia is sántít, veszít vonzásából. Brzezinski a média szélsőségesen pártos, drasztikus, megosztó hangvételét kifogásolja. Megemlíti a politikai kampányokra adott pénzügyi támogatások hatását. Szó esik a bal- és jobboldal közötti politikai háborúról is (uo. 63–98). A gyengeségekkel szembeállított erősségek elfedik a világ számára kevésbé ismert negatívumokat.

Brzezinskit az amerikaisága és lengyel európaisága a valóság megfontolt felmérésére kényszeríti. Ezt bizonyítja az Amerika hosszú birodalmi

háborúja című fejezet. A cím azt sugallja, hogy az USA vezetése a hidegháborús győzelem után továbbra is a globális világhatalom illúziójában él. A világhatalmi igényeknek azonban a realitás keményen ellentmond. 2011. szeptember 11-én szertefoszlott az USA sérthetlenségének biztonságérzete. Elfogadható a szerző meglátása: „a hidegháború mindössze abban az értelemben jelentett stabilitást, hogy törékeny kölcsönös önmérséklete pár esendő ember józan belátásán múlt” (uo. 99). Ilyen eset például a kubai válság. Az USA egyedül maradt, nem volt versenytársa. Diplomáciája a Kínával való jó kapcsolat kialakítására törekedett, az EU támogatta politikáját. A Szovjetunió afganisztáni agressziója által kiváltott nemzetközi ellenérzések növelhették az amerikai vezetés önbizalmát. A 2001. szeptember 11-e az al-Kaida célpontok elleni kemény fellépésre ösztönözte Amerikát. Bush amerikai elnök katonai akcióba kezdett Afganisztánban, támogatta Izrael háborúját a PFSZ ellen. 2003 tavaszán az amerikaiak bevonultak Irakba. Brzezinski rövid következtetése: „Összességében egy faji és vallási elem megjelenése a terror elleni háborúban csorbította Amerika demokratikus hitelét, miközben az Irak elleni háború másfél évvel 2001. szeptember 11-e után költséges mellékhadszíntérnek bizonyult” (uo. 104–105). A szövetségesek ímmel-ámmal támogatták és támogatják a hosszúra nyúlt háborút. Oroszország és Kína pedig óvatosan, saját érdekeit követve reagált és reagál az amerikai politika diplomáciai katonai lépéseire. Feltehető, hogy az amerikai polgárok többségének felrémlik a közelmúlt vietnami háborúja ötvenezer amerikai és hárommillió vietnami halottal.

Az ambivalens helyzetet és hangulatot fel kell oldani. A modern hálózati diszciplínának számító politológia a tények ismeretében vállalkozik a jövő tendenciájának vázolására is. A történelmi törvényszerűségek közül a statisztikai törvényszerűségek a legelfogadottabbak. A számok olyan tények, amelyek alapján előre meg lehet rajzolni a történelmi tendenciákat. A szerző a sok statisztikai adat figyelembevételével belátja, hogy a Nyugat és a Kelet globális egyensúlya az utóbbi javára felbillenhet. A monográfia harmadik fejezetének címe: A világ Amerika után 2025-ben nem kínai, hanem kaotikus. A szerző ösztönösen feltételezi, hogy Ázsia legnagyobb hatalma átveheti a vezető szerepet a világban. A negyedik fejezet címe: 2025 után: egy új geopolitikai egyensúly. Ebben a két fejezetben méri fel a szerző a jövő lehetséges perspektíváit hipotetikus, alternatív alapon. Először szülőhazája, Lengyelország régióját veszi szemügyre. Két releváns tényező határozza meg a közép-keleti régió helyzetét. Az egyik az ukrajnai válság miatt meginduló új hidegháború, a másik Oroszország dominanciája a térségben. A szerző számol Grúzia orosz fennhatóság alá kerülésével. Következménye, hogy Azerbajdzsánra is ez a sors vár. Fehéroroszország

távolodna Oroszországtól, és közeledne az EU felé. Az EU ebben nem tudna támogatást adni az USA nélkül. Fehéroroszország orosz megszállásához nem kell Putyinnak nagy erőfeszítést tennie. Ukrajna 45 millió lakosságával, erős iparával, termékeny mezőgazdaságával az EU és Oroszország számára egyaránt fontos terület. Oroszország Putyin vezetésével megpróbál kész helyzetet teremteni. A nagyhatalmi erőpróba egyelőre eldönthetetlen. A katonai erőpozíció mellett gazdasági erőpróbáról is szó van. A két komponens alapján nehéz eldönteni a kimenetel lehetőségeit. A kivezető út a diplomáciai megegyezés.

A másik labilis régió a Közel-Kelet, amely Európa és Ázsia között terül el, s amelynek stratégiai fontosságát az energia-utánpótlás alapján tekintik a hatalmak elsődlegesnek. Több kritikus pontja van. Afganisztán politikai, gazdasági helyzete a legkérdésesebb. Vallási és katonai összeütközés színtere, valamint terrorakciók kiindulópontja. Számolni lehet az amerikai kivonulással. Ez Pakisztán szerepének nem kívánt megnövekedéséhez vezetne. Mindennek következménye egy embertelen vallásháború. Afganisztán hosszú háború mocsarába süllyedhet így. Ez a terület a nemzetközi terrorizmus központjává válhatna az USA kivonulása után. A legerősebb geopolitikai töréspont Izrael és Palesztina. Az így kialakuló ellentét világháborúval fenyeget. Erre figyelmeztet implicit formában a monográfia. Felsorolja az érdekelt hatalmakat. Utal arra, hogy az USA 35 évvel ezelőtt egyensúlyhelyzetet teremtett. Igyekezett jó viszonyt kialakítani Szaúd-Arábiával, Egyiptommal, Törökországgal, Iránnal. Jelenleg úgy tűnik, hogy a sok összetevős erőviszonyok miatt nehéz alternatívát találni. A jelenlegi Közel-Kelet térségének állapota a XX. század elejének balkáni világához hasonlítható. A mindenki mindenki ellen háborújának huntingtoni világa ez. A civilizációk, a vallások összecsapása valóban a világrend átalakulásának bizonytalanságát jelenti.

Ebben a labilitásban nehéz fix pontot találni. A szerző Törökországban látja a régió hatalmi egyensúlyának biztosítékát. Törökország a térség egyetlen modernizálódó iszlám állama. Jelenleg az iszlám Iráni Köztársaság látszik hasonló erejűnek fundamentalista rendszerével, ezért nagyon veszélyes. A Kemál Atatürk által elindított török modernizálódás a térség geopolitikai stabilitásának releváns biztosítéka. Egyrészt bizonyítja, hogy a modernizálódás és a demokrácia nem összeférhetetlen az iszlám hagyományokkal. Másrészt Törökország elkötelezett abban, hogy jóban legyen közel-keleti szomszédjaival. Ez az ország vezető szerepet játszik a térségben. Fontosságát az is növeli, hogy kihasználhatja a régi Oszmán Birodalom és a posztszovjet közép-ázsiai államok lakosságával fennálló területi és kulturális kapcsolatát. A szerző úgy látja, hogy Törökország pozíció-

ja alááshatja az iszlám szélsőségesesség vonzerejét, ezért Közép-Ázsiában megnöveli a regionális stabilitást nem kizárólag a saját, hanem Európa és Oroszország előnyére is. Optimista gondolatnak látszik, amit a szerző így fogalmaz meg: „Mindenesetre Amerikának, Európának és Oroszországnak is fontos, hogy Oroszország egy közös politikai, gazdasági értékekben gyökerező kapcsolatot alakítson ki a Nyugattal” (uo. 95). Így jutunk el az implicit módon elrejtett geopolitikai világképhez, amelynek legismertebb képviselői Spykman és Mackinder. Az ő világképük az angolszász geopolitikai iskoláé is. Lényeges eleme, hogy világhatalmi szempontból legfontosabb az úgynevezett magterület, amely Közép-Kelet-Európa és Ukrajna közös határától a Léna folyóig terjed. A monográfiának egyik alfejezete bizonyítja, hogy a szerző számol a magterület és Európa egyesülésével. Az alfejezet címe Eurázsia geopolitikai képlékenysége (uo. 173–185). A monográfia végére kirajzolódik az a hálózati alapú jövőkép, amelynek komponense egy új geopolitikai egyensúly, valamint modell alapján működő, hálózati konszenzusra épülő együttműködés Kelet és Nyugat között. A szerző lemond ugyan a pax americanáról, de hipotéziseinek forrása a világbéke megteremtési lehetőségének biztosítása. Ebből a szempontból méri fel a Távol-Kelet hatalmas régióját is. A potenciális konfliktusforrások száma itt is nagy. A jelen történelmi diszkontinuitása mellett is globális béke van, jóllehet léteznek világháborúval fenyegető geopolitikai tűzpontok. Ezekon felül kell emelkedni, s arra kell törekedni, hogy hatalmi egyensúlyok jöjjenek létre. A fő cél az Amerika utáni kaotikus állapotok megszüntetése. Számolni kell az USA lassú hanyatlásával. Ennek ellenére számítani lehet arra, hogy a közeljövőben lényegesen befolyásolni tudja a világpolitikát. A szerző valószínűleg elfogadja a jelenlegi amerikai vezetés külpolitikáját. A Távol-Keleten Amerika számol a ma már nagyhatalomnak számító India és Kína egyensúlyával. Kína gazdasági fejlődése napjainkban kiugró teljesítmény. Az USA vezetésének örök tanulságul szolgál a Vietnamban elszenvedett vereség, amelynek részben Kína is oka volt. Az óvatos, türelmes politika hozhat sikereket ebben a régióban. Amennyiben Kína nagyobb befolyást akarna szerezni, szükség van a vele határos India fellépésére a kínai aspirációk gyengítése végett. Ha ez önmagában nem lenne elég, számítani lehet Vietnamra is. Az USA távol-keleti politikájának legfontosabb tényezője Japán. A térség kiemelkedően legforróbb geopolitikai pontja Tajvan, amelyre Kína igényt tart. Hongkong és Makaó példája bizonyítja, hogy az egy állam két rendszer elmélete működik. Ennek az elvnek a paritásos alapon való alkalmazása Tajvan esetében is a béke garanciája. Kína hatalmi szándékai lassan érvényesülnek. A hatalmas ország vezetése óvatos. A lassú gazdasági terjeszkedés ennek egyik eszkö-

ze. Kína északi határa mentén a kártyavárként összeomló egykori Szovjetunió szétesése miatt az orosz befolyás meggyengült Mongóliában. Ennek a nagy területnek a gazdasági kincseit Kína meg tudja szerezni a maga számára békés gazdasági módszerekkel. Ha ez sikerül, tovább is tekinthet, mégpedig Szibériára. Szibéria elvesztése az orosz nagyhatalmi álmok összeomlását vonná maga után. Nagy Péter orosz cár a jövőt Európával együtt képzelte el. Az EU és az USA összehangolt külpolitikája elvezethet oda, hogy az orosz vezetés belássa: csak a békés gazdasági kapcsolatok hozhatnak Oroszország számára gazdasági fejlődést. Ennek következménye lehet az eurázsiai szabadkereskedelmi övezet létrejötte. Ennek határai az Atlanti-óceántól Szibéria keleti határáig terjednének. Ezzel ki lehet zárni Kína térhódítási szándékait Szibéria vonatkozásában.

Amennyiben közelebbi régióinkra tekintünk, és figyelembe vesszük érdekeit, el kell fogadni a monográfia egyik végső következtetését: „Ha Amerika sikeres kíván lenni, mint a megújult Nyugat mozgatórugója és garantálója, akkor lényeges a szoros amerikai–európai viszony, a NATO iránti folytatólagos amerikai elkötelezettség és Törökország, valamint egy ténylegesen demokratizálódó Oroszország kiszámított, lépésről lépésre haladó és esetleg különböző mértékű Nyugatba való befogadásának amerikai–európai menedzselése. Az Egyesült Államoknak bátorítania kell az EU mélyebb egyesítését, és garantálnia kell az EU geopolitikai jelentőségét úgy, hogy az európai biztonságunk továbbra is aktívan részese marad, miközben arra ösztönzi Európát, hogy növelje saját politikai és katonai aktivitását. Az Európa középponti politikai, gazdasági és katonai szövetségét alkotó Nagy-Britannia, Franciaország és Németország közötti szoros együttműködést folytatni és bővíteni kell. Ezzel párhuzamosan pedig az Európa keleti politikájáról folytatott egyre szélesebb körű német–francia–lengyel konzultációkat – melyek rendkívül fontosak az EU keleti alkalmazkodásához és bővítéséhez – erősíteni” (uo. 254).

A vázolt geopolitikai elképzelések, hálózati modellek alapján lehet kialakítani az új hatalmi világhálózatot, ez a jövő feladata.

KÖVETKEZTETÉS

A legmodernebb kihívás a hálózatokban való gondolkodtatás elsajátítása. Bonyolult, modern világunkat gazdasági, társadalmi hálózati kapcsolatok szövik át. A hálózatok mozgásának törvényszerűségeit felismertetni a diákokkal, a hálózati kapcsolatok tudományos alkalmazásának tudatosítását elvégezni magasztos, de egyben nagyon felelősségteljes, komplikált szaktanári, oktatói feladat. Az információs szupersztrádán megállíthatatlan

nul a tanulókra, hallgatókra zúduló információözhön korlátlan terjedésének idején, a virtuális világ és valóság kihívásai közepette, nagyon komplikált és komplex feladat megmutatni a tanulóknak az értékes és értéktelen információk közötti különbséget. Erre csak az értékelvű, szofisztikáltan gondolkodó, a nevelés felelősségteljes folyamatában konszenzusra, de nem elvtelen kompromisszumokra hajló pedagógustársadalom képes.

Rendkívül fontos kérdése a magyarországi oktatáspolitikának, hogy milyen rendszerezettségű ismeretanyaggal lépnek ki a tanulók a középiskolákból és kerülnek be a felsőoktatási intézményekbe. Az egymásra épülő oktatási szintek tudásanyag-kompatibilitásának megteremtése a mindenkori oktatási kormányzat feladata és felelőssége. Ehhez a kihíváshoz a középiskolákban állandó, magas színvonalú tehetséggondozásra van szükség, amelynek kereteit a Nemzeti Tehetség Program biztosítja. Remélhetően az itt kítűnt kiválóságok mind nagyobb számban automatikusan bekerülnek a magyarországi felsőoktatási intézményekben nagy hagyományokkal rendelkező szakkollégiumi, valamint tudományos diákköri struktúrába.

Eszünkbe kell jutnia annak, hogy a történelem, benne nemzetünk és az egyetemes történelem tényeinek, összefüggéseinek ismerete nélkül irányt téveszthetünk, elbizonytalanodhatunk, félrevezethetők leszünk, nem tudjuk befutni azt a pályát, amelyre talentuma alapján a magyarság rendeltett.

IRODALOM

- BERTALAN Péter 2012. A modern történelem oktatásának jelentősége napjainkban. In: Human Innovációs Szemle, 2012. 3. évf. 1–2. sz. 40–44.
- BIRHER Nándor 2014. A hálózatok alapszabályai. In: BIRHER Nándor–BERTALAN Péter: Hálózatokban, 2014, Oktker–Nodus Kiadó, Veszprém, 41–54.
- BRZEZINSKI, Zbigniew 2013. Stratégiai vízió. Antall József Tudásközpont, Budapest
- DAVIES, Norman 2002. Európa története. Osiris Kiadó, Budapest
- FUKUYAMA, Francis 1994. A történelem vége és az utolsó ember. Európa Kiadó, Budapest
- HORVÁTH Jenő 2005. (szerk.): Világpolitikai lexikon Osiris Kiadó, Budapest
- KOCSIS Éva 2001. Új szervezeti formák a modern kapitalizmusban. In: BARA Zoltán–SZABÓ Katalin (szerk.): Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Bevezetés az összehasonlító gazdaságtanba. Aula Kiadó, Budapest, 467–511.

- LENGYEL Balázs 2012. Tanulás, hálózatok, régiók. In: RECHNITZER János–RÁCZ Szilárd (szerk.): Dialógus a regionális tudományról. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr–Pécs, 133–134.
- P. HUNINGTON, Samuel 1998. A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest
- S. TANENBAUM, Andrew–J. WETHERALL, David 2013. Számítógép-hálózatok. Panem Könyvek, Tramix Kft., Budapest
- SZILÁGYI István 2013. Geopolitika. Publikon Kiadó, Pécs

Aspects of History Method of Instruction of Global Historical Networks and Models

In contradiction to the long 19th century, the historical public opinion calls the 20th century the short century. The meaning of the attribute is in connection with the densification of events. The tragic, from day to day changing events of the two world wars and the political happenings reported by the modern media every minute, hour and day, make the sense of relative shortening of time. We cannot properly estimate and evaluate the weight and significance of events and happenings due to the abundance of information. A consequence of this is some distortion in our political and historical views, the deficiency of judgement of political events, and dull sense of reality. It happens that the media and the political sources remains silent about the events. The lack of information causes ignorance and misinterpretation, making the clear view of politics difficult.

Key words: historical networks, social models, modern media, political structures

Novi sistem paradigmi, geopolitički metodi u drugoj deceniji XXI. veka

Nasuprot dugom 19. veku, istorijsko javno mnjenje 20. vek naziva kratkim. Značenje prideva je u vezi sa učestalošću događaja. Tragični događaji dva svetska rata i političkih dešavanja o kojima su savremeni mediji izveštavali u svakom minutu, satu i danu su doprineli tome da se vreme relativno činilo kraćim. Ne možemo tačno odrediti i oceniti težinu i značaj događaja i dešavanja zbog izobilja informacija. Ishod i posledica ovog je neka vrsta distorzije u našim političkim i istorijskim viđenjima, nedostatak pravog suda nad političkim dešavanjima i pomućena percepcija realnosti. Dešava se da mediji i politički izvori prećute neka događanja. Nedostatak informacija

Dr. habil. Bertalan P.: ÚJ PARADIGMARENDSZER... LÉTÜNK 2018/1. 115–131.

ima za posledicu neznanje i pogrešno tumačenje, čineći tako čisto viđenje politike teškim.

Ključne reči: istorijske mreže, društveni modeli, moderni mediji, političke strukture

Beérkezés időpontja: 2018. január 12.

Elfogadás időpontja: 2018. január 30.

